

ESKİ TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARININ SINIFLANDIRILMASI*

Hayati DEVELİ

ÖZET

XI. yüzyıl O uzcanın batıya, Anadolu'ya kitlesel olarak girdi i yüzyıldır. XIII. yüzyıldaki yeni göç dalgaları O uzcanın Anadolu'daki varlı nı perçinledi. Bu makalede bu hususlar da dikkate alınarak Eski Türkiye Türkçesi A ızlarının Sınıflandırılması üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: A ız, Eski Türkiye Türkçesi, göç, dil.

CLASSIFYING OF OLD TURKIYE TURKISH DIALECTS

ABSTRACT

Oguz Language was began to speak in Front Asia in 10th century. 11st century was the time when Oguz language came to Anatolia with the lagre masses. In 13rd century new migration made strong Oguz language in Anatolia. In this article it will emphasized classifying of Ol Turkiye Turkish dialects with these features.

Key Words: Dialect, Old Türkiye Turkish, migration, language.

O uzca, X. yüzyıldan itibaren Önyasya'da konu ulmaya ba landı. XI. yüzyıl O uzcanın batıya, Anadolu'ya kitlesel olarak girdi i yüzyıldır. XIII. yüzyıldaki yeni göç dalgaları O uzcanın Anadolu'daki varlı nı perçinledi. Bir co rafî adlandırma olarak "Anadolu" tabirinin ihata sahasını biraz daha geni letip Azerbaycan, Irak ve Suriye'nin bir kısmını da katacak olursak O uzcanın XI. – XIII. yüzyıllar arasındaki co rafyasını da elde etmi oluruz.

---

¹ Prof. Dr., Kültür Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

Bu geniş coğrafyada Farsça, Arapça, Ermenice ve Rumca gibi yerel edebî dillerle karşılaşan O uzcanın Kağarlı Mahmut'un bize ana hatlarıyla tanıttığı dilden farklılaşması kaçınılmaz idi. Bir dilin değişiminde temel etkenler olan zaman ve coğrafya, O uzcanın hem eş zamanlı hem de art zamanlı farklılaşmasına yol açtı.

O uzca bir taraftan coğrafî artların ve zaman'ın etkisiyle farklı "ağz"lara bölünüp gelişirken bir taraftan da bu ağzlar kendi içlerinde birleşerek bir kaç "standart" etrafında toplanmışlardır. 21. yüzyıldan geriye doğru baktığımızda yazılı metinlerden tespit edebildiğimiz kadarıyla O uzcanın iki büyük standart olduğu turduğunu görmekteyiz. Bunlardan birincisine Türkiye Türkçesi, ikincisine ise Azerbaycan Türkçesi demekteyiz. Her iki standardın oluşum tarihinin incelenmesi için metinlerin özelliklerinin geriye doğru takibi gerekmektedir. 13. yüzyıldan başlayarak ilk metinlerin hangi alt-ağz özelliklerini gösterdiklerinin tespiti dilbilimsel bir dil tarihi çalışmasının ortaya konulabilmesi için kaçınılmazdır.

13.-15. yüzyıllarda Anadolu üretilen Türkçe

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

Bununla birlikte 13. – 15. yüzyıllara ait metinleri incelerken bunların verilerinin öncelikle kendi içlerinde de erlendirilmesi gerekir. E er bir metinde herhangi bir fonemin veya morfemin farklı ekileri varsa bunlar sayısal olarak de erlendirilmeli; baskın özellikler bir araya getirilerek o metnin "dil"i tanımlanmalıdır. Baskın ekilerin yanında sadece birkaç defa geçen ekileri de erlendirme dı ı bırakmak en iyisidir; zira ço u zaman bu istisnai ekilerin bir dilsel geli me veya sadece istinsah hatası yahut da bir müstensih karı ması olup olmadığını güvenli bir ekilde tespit edemeyiz. Bu metotla verileri toplar ve sınıflarsak müellif veya müstensihten ba ımsız olarak metnin temsil etti i "a ız grubunu" belirlemi oluruz. E ız müellif veya müstensih hakkındaki genel bilgilerimiz bize yer tayini imkânı da veriyorsa elimizdeki "a ız grubu"nun hangi bölgede konu uldu unu belirleyip bunun sonraki dönemlerle ba lantısını sa layabiliriz.

Standart Eski Türkiye Türkçesi

13-15. yüzyıllar arası Anadolu Türkçesi ile ilgili yaklaşık yüzyıldır sürdürülen çalı maların ortaya koydu u veriler ında "standart" bir Eski Türkiye Türkçesinden (= SETT) söz edilebilir.² A a ıda bu çalı maların ortaya koydu u verileri özetleyecek, sonra da bazı alt-a ız gruplarına temas edece iz.

1. i/e : Ba ta elif+ye, kelime içinde ye harfiyle yazılan bir /é/ (veya /i/) fonemi yaygındır : *biş, di-mek, gice, gidü, il, irte, it-mek, vir-mek, yig, yıl, yit-mek* vs.

2. /t/ > /d/ : Ön ünlüler yanında kelime ba ında /d/ standart olmakla birlikte, art ünlüler yanında kelime ba ında ikili bir durum vardır :

dek, der, ditre-, deñiz, demür, degme, depe, dil, dil, dip, diri, diş, düün, dükeli vs.

---

² Türkoloji literatüründe "karı ık dilli" olarak adlandırılan eserlerin dili, spekülâtif bir konu oldu u için bu tanımın dı ında tutulmalıdır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

taş ~ daş, tağ ~ dağ, tokuz ~ dokuz, toprak ~ doprak, tamu ~ damu vs.

Kelime ba ında standarttır *kanı, kanğı, kanda, kancaru, kaçan, kamu*

Yazı dilinde kelime içinde ve sonunda da / /'lar standart olup bunun belli ba lı istisnası *dahı* kelimesidir

4. /b/ > /m/ : ahıs ve i aret zamirlerinde görülebilen bu de i mede, standart Eski Türkiye Türkçesi ba ta /b/'yi korumaktadır: *ben, baña, biz, bu, buña.*

5. /b/ > /v/ : Kelime ba ındaki bu sızıcıla ma Eski Türkiye Türkçesi için standarttır. Bu geli me u kelimelerde görülmektedir : *var, var-mak, viribi-mek.*

6. Dil uyumu : SETT'de kelime tabanına ek getirilirken dil uyumu gözetilmektedir. Bunun ba lıca istisnası *-iken* zarffiil ekidir. Türkçe kelimelerde bu uyumun kesin olu u göz önünde tutularak Ar. ve Farsça kelime tabanlarına getirilen eklerin de uyuma göre getirildi ini, böylece kimi alıntı kelime tabanlarında da dil uyumunun gerçekte ti i kabul edilmelidir : *dânişmand+lık comard+lık fakır+lık latıf+rak salamat+lık*

7. Dudak uyumu : SETT, Kelime tabanlarında ve eklemelerde dudak uyumları açısından genel bir "yuvarlakla ma" temayülündedir. Kelime sonundaki /g/, / / fonemlerinin dü mesi veya ünlünün çevresindeki dudak ünsüzleri bu yuvarlakla manın sebepleri arasındadır: *bilü, kapu, saçu, saru, sevü, yapu, demür, tapu, kirpük*

SETT'in ekleri fonolojik açıdan üç grup hâlinde incelenebilir :

a) {I} sınıfı eklerin ünlüleri daim düz/dardır : +(s)I, +(y)I, +IIK, +(I)ncI, +mI, -(I)I-, -(I)n-, -(I) -, +sIz, -IsAr, -dI, -mI , -GI, -(I)ncA, -IcAK.

b) {U} sınıfı eklerin ünlüleri daima yuvarlak/dardır : +(n)Uñ, +(U)m, +(U)mUz, +(U)ñ, +(U)ñUz, +IU, +sUz, +cUK,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

+ArU, -GU, -(U)K, +vUz, +Uz, +dUr, -dUm, -dUñ, -dUK, -Ur, -sUn, -(U)ñ, -(U)ñUZ, -AlUm, -dUr-, -Up, -UbAn.

c) {A} sınıfı ekler dudak uyumu konusunun dışındadır : +(y)A, +dAn, +IAr vs.

7. yelik ekleri : +(U)m, +(U)mUz, +(U)ñ, +(U)ñUz, +(s)I, +IArI.

8. Hâl ekleri : +(n)Uñ (ilgi), +(y)A (yönelme), +(y)I, +(n)I, +n (yükleme), +dA (bulunma), +dAn (ayrılma).

9. ahıs zamirleri :

ben, benim, baña, beni, bende, benden

sen, seniñ, saña, seni, sende, senden

ol, anuñ, aña, anı, anda, andan

biz, bizüm, bize, bizi, bizde, bizden

siz, sizüñ, size, sizi, sizde, sizden

anlar, anlaruñ, anlara, anları, anlarda, anlardan

10. ahıs ekleri

yelik men eli olanlar : +m, +ñ, +K, +ñUz. Bunlar görülen geçmiş zaman, art (teklik birinci ve ikinci ahıslar, çokluk ikinci ahıs) ve istek (teklik birinci ahıs) çekimlerinde kullanılmıdır.

ahıs zamiri men eli olanlar : +vAn, +Am, +In; +vUz, +Uz, +sIn, +slz.

11. imdiki zaman daha çok -A, -(U)r gibi eklerle tekil olunur. -A yorı, -A tur- gibi sözdizimsel ekiler standartla mamıdır.

12. Gelecek zaman : SETT'de gelecek zaman morfemi -IsAr'dır.

13. Emir : -AyIn ~ -AyIm ~ -AyUm, -Ø ~ -GII, -sUn, -AlUm, -(U)ñ, -(U)ñUz morfemleriyle tekil olunmaktadır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

Eski Türkiye Türkçesinin Ağızları

Eski Türkiye Türkçesinin a ızları üzerindeki genel de erlendirmemizi esas olarak fonoloji düzleminde yapaca ız. Bazı alt grupların belirlenmesinde morfolojik ve leksik verilerden de sınırlı olarak bahsedece iz.

Fonolojik düzlemde ele alaca ımız hususiyetler unlardır :

1. Dil uyumu de i mesi, 3. /b/ > /m/ de i mesi, 4. gibi ~ bigi göçü mesi, 5. /b/ > /p/ de i mesi, 6. /k/ > /g/ de i mesi,

1. Dil Uyumu :

Genel olarak Türkçede, özel olarak ise standart Eski Türkiye Türkçesinde Türkçe kelime tabanlarında ve eklemeye dil uyumu sabit bir kuraldır: Çarh., eyyad., Süheyl., Miftah., Gunya., Kadı Burhaneddin., Hur id., Marz., Nazm., Varka., bn Kesir., Elferec., Fütûh., eyhî., Gülistan.

iken zarffiili bu uyuma ba lanmamı tır.

Kimi metinler dil uyumu konusunda bir alt a ız grubuna ait bulunmaktadır. Bunların ba ında ETT'nin ilk Türkçe metinlerinden olan Sultan Veled'in Türkçe iirleri gelir. Bu metinde a a ıdaki ekler Türkçe kelime tabanlarına uyumsuz olarak getirilmektedir :

-mAK : *bilmağ, görmağ, gidermağ, görmağ, görmağa, içmağ, yémağ sormege*

-GII : *bilğil, déğil, démeğil, étğil, gelğil, görmeğil, içğil, isteğil, işitmeğil, , sürğil, vérgil, algil.*

Türkçe kelime tabanlarına eklemeye yer yer dil uyumuna aykırı veriler sunan metinlerden biri de A ık Pa a'nın Garibname'sidir : *eyleduğ. dutmek, olmek, bilmağ*

³ Sultan Veled'in manzumelerini yayımlayan M. Mansuro lu'nun kelimeleri art ünlülü okumak da mümkündür.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

Günümüzde, Anadolu a ızlarının do u grubunda da

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

Bunun dı ında kelime içinde ve sonunda de i mesinin standart oldu u metinler de vardır. Bunların ba ında Kadı Burhaneddin. gelir. Bu metinde birkaç istisna dı ında hem kelime tabanlarında hem eklerde lar olur *çoh, ayruh, olduh, uzak, çih- yañah, yohsul, olıcah*

eyhî'nin Divan'ında⁴ ve Hüsrev ü irin mesnevilerinde kuvvetli bir 'la ma temayülü vardır: *çoh, yoh, yazıh, irah, bırah, yohsul, uyhu, kohu, arha, ahıt-, oh, yah-artuk, aşnuğ, ayruğ, barmak, buyruğ, dak-, kabak, kakı-, konuk, okı-, otak, sağın, tayağ, yayak gibi patlamalı ünsüzün korundu u örnekler de vardır.*

Böyle ikili örnekler veren bir ba ka metin de Elferec.dir. Bu metinde *ağça* ekleri vardır. *ahça çık- çih- koğu kohu*

Bu ikili ekilerin en eski örne i Sultan Veled'in Türkçe iirlerinde görülür : *budah, irah, korhu, yarpah, yohsul, alduh, gidermeh, görmeh, içmeh, sormah, uçmah artuk, ayruğ, budak ~ budah, buyruğ, çık-, çok, kork-, korku korhu, ok, okı-, yazuk, yoğ, yoğsa, yoğsul yohsul, yuku gibi örnekler bu geli menin SVTM. için standart olmadı ını gösteriyor.*

Bu gibi ikilikleri gösteren metinlerden biri de Süheyl.dir.

alhış ~ alkış, arha, arkala-, arkalaş-, kalğan ~ kalhan, konuk konuh konukla- konuhla- korh-, korhu, okı ohı sağla uçkun- uçhun yoh, yohsa, yohsul, yoğ yoğaru yoharu

Burada acaba söz konusu metinlerdeki ikili ekiler bir müstensih dili karı ması mıdır, yoksa ba lamı bir geli menin yarattı ı ikilikler midir sorusu ortaya çıkıyor. Bunu çözümlmek çok kolay de ildir. Ancak her iki durumda da, fonolojik bir temayülün varlı ı açıktır. Bu

⁴ eyhî Divanına ait veriler F. K. Timurta , *Eski Türkiye Türkçesi* (st. 1977)'den alınmıştır.

metinlerden co rafi olarak en batıda yer alan Germiyanlı eyhi'ninkidir.

Hem bu geli menin standart oldu u Kadı Burhaneddin Divanı, hem de di er metinler yo un olarak Orta Anadolu bölgesinde üretilmi lerdir. Bugünkü Anadolu a ızlarıyla kar ıla tırdı ımızda Batı Anadolu lu a ız grubunun IV., VI., VII. ve IX. alt gruplarında da kelime içinde ve sonunda

de i mesi karakteristiktir. Söz konusu a ızlar da co rafi olarak esasen Orta Anadolu'ya (Ankara, Konya, Kır ehir, Kayseri, Malatya, Ni de, Sivas, Yozgat, Tokat vs.) denk gelmektedir.

Kelime içinde ve sonunda de i mesi ile ilgili durumu u ekilde özetlemek mümkündür :

Eski Türkiye Türkçesinde biri 'ları koruyan, di eri ise sızıcıla tıran iki alt-a ız grubu vardır. Sonraki yüzyıllarda standart yazı dili birinci alt-a ız grubunun etrafında geli mi tir. Di er alt-a ız grubu ise Orta Anadolu'dan Azerbaycan'a kadar bir geni lik göstermekle birlikte, yı bir a ızın yine Do u Anadolu'dan Suriye'ye kadar inen bir sahada var oldu u dü ünülebilir. Erzurumlu olan Kadı Darir'in dilinde birkaç istisna dı ında patlamalı nın korundu u, yine Suriye'de üretildi ini bildi imiz Nazmu'l-Hilâfiyyat'da 'ların daha ileri derecede korundu unu dü ünürsek bunların da birer alt-a ız grubu kabul edilmesi gerekir.

/k/ > /h/ (Kelime başında) :

14. yüzyılda kelime ba ında ların oldu u yegâne metin Nesîmi Divânıdır. Söz konusu de i menin görüldü ü kelimeler: Bu özelliklerin di er metinlerinkinden tamamen farklı bir alt-a ız grubunu temsil etti i açıktır. Söz konusu fonolojik özellik sonraki yüzyıllarda

---

⁵ TS'de *haçan* verilerinden biri de Kadı Darir'in Siyer'ine aittir. Ancak, Darir'in di er eserlerinde bu kelime hep *kaçan* ekinde tespit edilmi tir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

geli mesini devam ettirerek Azeri Türkçesi için karakteristik olmu tur.

16. yüzyıldan itibaren Tebriz'den Ba dat'a kadar uzanan bir co rafyada kimi kelimelerde ön seste 'ların standart oldu u gözlenmektedir (ah smail., Fuzulî, Hayali.). Bu bölgede üretilen metinler aynı zamanda kelime içinde ve sonunda da ünsüzünü tercih etmekte olup genel bir de i mesi bu alt-a ız grubunu karakterize eder. Söz konusu alt a ız grubunun, di er fonolojik ve morfolojik ayırıcı özellikleriyle Azeri Türkçesi yazı dili olu mu tur.

3. /b/ > /m/ :

Birinci ahıs zamiri *ben* Do u Türk ivelerinde *men* eklindedir. görülebilmektedir. Bilhassa *ben* ~ *men* farklıla ması bugün için Türkiye Türkçesi ile Azeri Türkçesini ayırmadaki kriterlerdendir. ETT metinlerinde *men* ekli görülmez. eyyad Hamza'nın Do u Türkçesi ile yazılımı bazı gazelleri ile Kadı Burhaneddin'in Kıpçakça yazılımı *tuyu* larında *men*, *meni*, *maña*, *munça* gibi ekiler geçmektedir; ancak bunların Eski Türkiye Türkçesinin özellikleri olmadıkları açıktır. Nesimi'de⁶ yer yer görülen

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

4. Göçüşme :

gibi ~ *bigi* göçü mesi alt-a ız gruplarının tayininde kriter olabilecek bir da ılım göstermektedir. Sultan Veled'in Türkçe iirlerinde hem *bigi* (20) hem de *gibi* (29) kullanılmakla birlikte bu ikili e müstensih dili karı masının sebep oldu unu kabul edebiliriz. Ele aldı ımız metinlerde bu edatın kullanımı u ekildedir : *bigi* (Çarh., Süheyl., Karamanlı., Hur id., eyhî.,) *gibi* (Miftah., Varka., Elvan Çelebi., Nazm., Gunya., Mukaddime., Kadı Burhaneddin., Fütüh.,⁷ Kur'an Terc., Cerrahiyye., Marz., Elferec., Müntahab., bn Kesir., Kemâliyye.). TS'de *bigi* ekline ait otuz iki tanık kaydedilmi olmakla birlikte bunların bir kısmı ait oldukları eserin dilindeki istisnai ekilerdir.

bigi eklini standart olarak kullanan metinlerin ço unun Orta Anadolu, (Konya, Kayseri, Kır ehir, Germiyan) bölgesine ait oldu unu söyleyebiliriz. Standart Türkiye Türkçesi ise *gibi* eklini kullanan a ızların etrafında geli mi tir. Bugün DS'de de *bigi* ekli kaydedilmemi tir.

16. yüzyıldan itibaren Azerî Türkçesinde *gibi* edatı genizsile me ile *kimi* eklindedir (ah smail., Hayalî.). Ba langıçta Anadolu metinlerinde de görülen *tek* edatı ise 16. yüzyıldan itibaren Azerî Türkçesi için karakteristik olmu tur.

5. Önseste tonsuzlaşma /b/ > /p/ :

Eski Türkçe döneminde kelime ba ında /p/ fonemi münhasıran alıntı kelimelerde görülmekte olup Türkçe kelimelerde /b/ vardır : *bağarsuq*, *balık*, *bar-*, *baş*, *başla-*, *bir-*, *bilig*, *bult* vs. (Gabain), Aynı dönem Brahmi yazmalarında önseste /b/ > /p/ tonsuzlaşması yaygındır (Gabain, & 5). Bunun bazı örnekleri unlardır : *pâr* *parçâ*

⁷ TS'de Kadı Darir'in eserlerine ait tanıklarda *bigi* ekli kaydedilmi olmakla birlikte, bunlar kullanım sıklıkları açısından Kadı Darir'in a ız grubuna ait sayılamazlar. Fütühü' - am Tercümesi, hem de Kissa-ı Yüsuf isimli eserlerinde esas ekil *gibi* olarak tespit edilmi tir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

	<i>park</i>		<i>paś</i>	<i>paśla-</i>	
<i>patil-</i>			<i>pēg</i>	<i>pēlgü</i>	
	<i>perk</i>	<i>perü</i>	<i>pes</i>	<i>pşig</i>	
	<i>pil-</i>	<i>plik</i>	<i>per-</i>		<i>po</i>
<i>pol-</i>		<i>poşgut</i>		<i>pört-</i>	
	<i>pul-</i>	<i>pūlit</i>		<i>plunç</i>	
	<i>purcâ</i>				

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

geli menin günümüz Anadolu a ızlarının Kuyezdo u grubu (Trabzon ve kısmen Rize) için karakteristik oldu u bilinmektedir (Karahan 1996 : 104-105).

6. /k/ > /g/ Tonlulaşması :

Eski Türkçede tonsuz öndamak fonemi /k/, Standart Türkiye Türkçesinde kimi kelimelerde tonlula arak /g/ olmu , kimisinde ise de i memi tir : *kendi, kişi, küçük, kimse, kes-* yanında *gel- git-, gibi, gerek, gör-* vs. Bazı ETT metinlerinde Eski Türkçe ve Standart Türkiye Türkçesinde tonsuz olarak tespit edilen /k/ foneminin tonlula tı ı görülür (*gişi, gemük, geçi, gendü, girbük* vs.); bu fonem, kef harfinin üstüne (kimi zaman altına) üç nokta konularak gösterilmektedir (Develi 2000).

Mukaddime., tonsuz /k/ ünsüzünü önseste, içseste ve sonseste tonlula tırmasıyla di er eserlerin dilinden ayrılan önemli bir alt-a ız grubunu temsil etmektedir. Bu metinde hem Türkçe hem alıntı kelimelerde karakteristik bir /k/ > /g/ tonlula ması tespit edilmektedir. A a ıdaki örneklerde /g/ fonemi kef harfinin üstüne üç nokta konulmak suretiyle temsil edilmi tir :

Türkçe kelimelerde : *bergitmemeg, bildürdüg, bildürdüg, bilmegden, buyurmuşgen, dimeg, egşilmez, eyideceg, eyitmegdür, gerekse, gesiciler, getürdüg, gi, -gil, gim, gimisi, gimse, girmeg, gişi, gölgecüg, ideceg, igisi, işlemegde, itmeg, ittügleri, küçüg, okırge, örü tururgen, peglerler "beklerler", pöyüglügi, siñeg, söyledüg, südüg, tügetmeyince, yükseg* vs.

Alıntı kelimelerde : *Ebâ Begr* *egşer* *farz-*
ı gifâye *figr* *gâfir* *gefeni* *gemâl*
gerem *gitâb* *güfür* *heğîmdür*
hîgmetine *ingâr* *megrûh*
milginden *münger* *mütegellim*
rügün *şügrin* *terg* *vegil* *zegât*

Benzer bir tonlula manın kısmî örneklerine bugün kimi Kuzeydo u Anadolu a ızlarında (Trabzon) rastlamaktayız.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

Ancak bu a ızlarda Mukaddime.'deki kadar yaygın ve düzenli bir /k/ > /g/ tonlula ması söz konusu de ildir.

Sonuç

Sonuç olarak Eski Türkiye Türkçesinde 13.-15. yüzyıllarda üç a ız grubu tespit etmek mümkündür:

1. A ız grubu : Kelime içinde ve sonunda / /'ları koruması, dil uyumunun bozulmaması, ben zamiri ve gibi edatıyla karakterize edilir. Anadolu'nun batısında yayılmıştır. Standart Türkiye Türkçesi bu a ız etrafında geli mi tir.

Bu grubun en önemli alt-a ız grubu Mukaddime.'de temsil edilmektedir. Bu alt a ız grubu kelime ba ında /b/ > /p/ tonsuzla ması ve kelimenin her yerinde görülen bir /k/ > /g/ tonlula ması ile karakterize edilir. Bu özellikleri açısından bugünkü kimi Kuzeydo u Anadolu (Karadeniz) a ızlarına yakınlık göstermektedir.

Bu grubun içinde ikinci bir alt-a ız grubu *dahı* edatının fonetik çe itlenmesiyle ayırt edilir . Bu edatın *dağı* ekli Orta Anadolu bölgesinde üretilmiş olan Elvan Çelebi.'de ve Suriye (Hama)'de üretilmiş q olan Nazmu'l-Hilâfiyyat'ta standarttır. Bu iki metin di er özellikleriyle 1. ana a ız grubunun fonolojik özelliklerini ta ırlar.

2. A ız grubu : Kelime içinde ve sonunda geli mesi ve dil uyumsuzlu u temayülü ile karakterize edilir. Bu a ız grubuna ait metinlerin men eine bakarak bu grubun Orta Anadolu'dan Azerbaycan'a kadar uzanan bir sahada yayıldığını kabul edebiliriz. *gibi* ~ *bigi* edatı, dil uyumu bu grubu alt-a ız gruplarına ayırır. Muhtemelen Konya-Karaman, Kütahya civarında kullanılan a ız bir *bigi* a zıdır. Ek uyumsuzlu u ise Konya'dan ba layıp Do u Anadolu'ya kadar uzanan ve Azeri sahasıyla iç içe giren bir alt-a ız grubunu belirler.

3. A ız grubu : Kelime ba ında geli mesi, *men* zamiri, dil uyumsuzlu u temayülü, *kimi* ve *tek* edatları bu grubu karakterize eder. Tebriz, irvan, Ba dat'a kadar olan

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

KISALTMALAR :

KAYNAKÇA

- Ahmed Fakîh, Çarhname*, Hazr. Mecdut Mansuro lu, .Ü. Edebiyat Fak. Yay., İstanbul 1956.
- Ahmed-i Da'i, Miftâhü'l-Cenne (Dil Özellikleri-Metin-Söz Dizimi)*, Hazr. Gürer Gülsevin, Doktora Tezi, nönü Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 1989.
- Celalüddin Hızır (Hacı Paşa), Müntahab-ı Şifa, II, Sözlük*, Hazr. Zafer Önler, Simurg, İstanbul 1999.
- Elferecü Ba'de's-Şidde, 1. Cilt (Dil İncelemesi-Metin), 2. cilt (Sözlük)*, Doktora Tezi, Hazr. Mustafa Koç, .Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1998.
- Erzurumlu Darîr, Kıssa-i Yûsuf – Yûsuf u Züleyha*, Hazr. Leylâ Karahan, TDK Yay. Ankara 1994.
- F. Kadri Timurta , *Eski Türkiye Türkçesi, XV. Yüzyıl, Gramer-Metin-Sözlük*, .Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1977.
- F. Kadri Timurta , *Şeyhî ve Hüsrev ü Şîrîn'i, İnceleme-Metin*, .Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1980.
- Hayâlî-i Gülşenî Dîvânı*, Hazr. Türkân Alvan Çınar, Yüksek Lisans Tezi, .Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1998.
- smet Cemilo lu, *14. Yüzyıla Ait Bir Kısas-ı Enbiyâ Nüshası Üzerinde Sentaks İncelemesi*, TDK Yay., Ankara 1994.
- Karamanlı Aynî ve Divanı*, Hazr. Ahmet Mermer, Akça Yay., Ankara 1997.
- Kutbeddin Muhammed znikî, *Kitabu Mukaddimeti fi-İlmi'l-İbâdât*, Yazma, .Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Seminer Ktp.
- Kitâb-ı Gunya*, Hazr. Muzaffer Akku , TDK Yay., Ankara 1995.
- Leyla Karahan, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, TDK Yay. Ankara 1996.
- Mahmud b. Kâdî-i Manyas, *Gülistân Tercümesi, Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük*, Hazr. Mustafa Özkan, TDK Yay. Ankara 1993.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

Mecdut Mansuro lu, *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1958.

Mertol Tulum, *Tarihî Metin Çalışmalarında Usul, Menâkıbu'l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme*, Deniz Yay., İstanbul 2000.

Mes'ûd bin Ahmed, *Süheyl ü Nev-Bahâr*, nceleme-Metin-Sözlük, Hazr. Cem Dilçin, Ankara 1991.

Muhammed bin Hamza, *XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış Kur'an Tercümesi*, 2. Cilt (Sözlük), Hazr. Ahmet Topalo lu, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul 1978.

Muharrem Ergin, "Kadı Burhanettin Divanı Üzerinde Bir Gramer Denemesi", İ.Ü. TDED, III, 1951, 287-327.

Muhsin Macit, *Karakoyunlu Hükümdarı Cihanşah ve Türkçe Şiirleri*, Grafiker Yay., Ankara 2002.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

Tarama Sözlüğü, TDK Yay.VII c.t.

Tourkhan Gandjei, *Il Canzoniere di Şâh Ismâ^{1/4}%ol „a^{3/4}%o*,
Istituto Universitario Orientale, Napoli 1959, 54+163.

*Yûsuf-ı Meddâh, Varka ve Gülşah (Giriş-Gramer İncelemesi-
Metin-Dizin)*, Hazr. Kâzım Köktekin, Atatürk Üni. Fen-
Edebiyat Fakültesi Yay. Erzurum 2001.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*